

УДК 378.14:001.81:027.7(477.7)

М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки ОНУ
ім. І. І. Мечникова

О. В. Суровцева, зав. відділом
вул. Преображенська, 24, тел. 34-80-11, тел. /факс 726-04-01
e-mail: libonu@ukr.net

МІСЦЕ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ПІДТРИМЦІ УЧБОВОГО І НАУКОВОГО ПРОЦЕСІВ

Стаття присвячується аналізу інформаційного обслуговування користувачів в бібліотеках вищих навчальних закладів півдня України. У статті викладено основні напрямки розвитку вузівських бібліотек, які розглядаються як інформаційна підтримка навчальному і науковому процесам. Також представлена точка зору авторів на сучасні форми роботи з користувачами.

Ключові слова: електронні ресурси, книгозабезпеченність, інформаційні технології, довідково-бібліографічне обслуговування, корпоративні системи.

До зонального методичного об'єднання бібліотек вищих навчальних закладів південного регіону входять бібліотеки:

- Одеської області. Зональний обласний методичний центр — Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова;
- Запорізької області. Обласний методичний центр — бібліотека Запорізького національного технічного університету;
- Кіровоградської області. Обласний методичний центр — бібліотека Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка;
- Миколаївської області. Обласний методичний центр — бібліотека Національного університету кораблебудування ім. ад. Макарова;
- Херсонської області. Обласний методичний центр — бібліотека Херсонського державного педагогічного університету;
- Кримської АР. Обласний методичний центр — Наукова бібліотека Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.

У 2006 р. в зональному методичному об'єднанні окремою ділянкою виділились бібліотеки вищих навчальних закладів м. Севастополя з обласним методичним центром — бібліотекою Севастопольського національного технічного університету.

Бібліотеки півдня України будують свою діяльність згідно з цілями, які стоять перед вищими навчальними закладами.

Одним із головних завдань вузівських бібліотек є інформаційна підтримка учбового і наукового процесів. Тому сьогодні розвиток вузівських бібліотек це:

- освоєння інформаційних і комп'ютерних технологій;
- удосконалення багатоступенчатої WEB-сторінки бібліотек;
- створення електронних каталогів;
- формування корпоративних комп'ютерних мереж бібліотек з каналами виходу до глобальних інформаційних мереж;
- придбання бібліотеками електронних ресурсів для науки і освіти.

Одним із головних завдань вузівських бібліотек є інформаційна підтримка навчального і наукового процесів. Головний інформаційний масив будь-якої бібліотеки — її фонд. На сучасному рівні бібліотечний фонд повинен відповідати таким критеріям:

- профілю підготовки фахівців у вищому навчальному закладі;
- сучасним вимогам, які пред'являють до навчальної та наукової літератури;
- наявності цієї літератури в бібліотеці, яка повинна задовольняти попит користувачів.

Навчальна та наукова література комплектувалась традиційно за письмовими замовленнями кафедр і факультетів, які намагались своєчасно інформувати бібліотеки про введення нових дисциплін та надавали рекомендації щодо придбання літератури.

Для проведення якісного та повного аналізу бібліотеками Одеського національного університету і Одеського економічного університету закуплено Модуль книгозабезпеченості ліцензійної бібліотечної програми Liber.

Показники книгозабезпеченості мають дві функції:

- характеризують якісний склад фонду, тобто здатність задовольняти потреби читача;
- виступають інструментом аналізу і управління фондом.

Стратегічна і оперативна необхідність такого аналізу виникає у зв'язку з розвитком вищих навчальних закладів — з введенням нових спеціальностей і дисциплін, які важливо забезпечити відповідною літературою вже на етапі акредитації спеціальності. При традиційному комплектуванні він необхідний для планування фінансування, вибору пріоритетів, для обґрунтованого розподілу літератури в ході навчального процесу.

Поряд з друкованими виданнями бібліотеки закупали електронні видання, які сьогодні серед читачів користуються величезним попитом. Сьогодні фонд електронних видань бібліотек вищих навчальних закладів півдня України складає понад 300 тис. од.

Одним із найважливіших напрямків діяльності бібліотек вищих навчальних закладів по інформаційному забезпеченню навчального і наукового процесу є забезпечення доступу до інформації і активізація використання нових комп'ютерів і інформаційних технологій.

Всього комп'ютерний парк бібліотек вищих навчальних закладів півдня України налічує біля 700 комп'ютерів.

Наявність локальної мережі та АІБС, яка дозволяє автоматизувати всі основні бібліотечні процеси та дає можливість комунікативного обміну інформацією, невід'ємна складова сучасного обслуговування. Такі мережі наявні в бібліотеках Одеського національного університету, Одеської юридичної академії, Одеського екологічного університету, Кіровоградського педагогічного університету, Запорізького національного технічного університету, Запорізького національного університету, Таврійського національного університету, Кримського медичного університету.

Проте, бібліотеки вищих навчальних закладів продовжують шукати нові форми роботи з користувачами. Вони створюють електронні каталоги, які сьогодні існують майже в усіх бібліотеках вищих навчальних закладів. Загальна кількість складає майже 3,5 млн описів.

Найактивніше цю роботу ведуть бібліотеки:

Запорізького державного медичного університету — 1593795 описів

Запорізької державної інженерної академії — 346974

Одеського національного університету — 260205

Одеської державної академії будівництва і архітектури — 198446

Крім того, бібліотеки вищих навчальних закладів впроваджують в роботу пластикові ключ карти (читацькі білети), використовують штрих-кодові технології (Одеський національний університет), забезпечують доступ до вітчизняних та зарубіжних ресурсів через Інтернет (майже всі бібліотеки), створюють зали електронних документів (Одеський національний університет, Запорізький національний технічний університет, Запорізький національний університет, Кримський медичний університет, Національний університет кораблебудування (м. Миколаїв), Херсонський державний аграрний університет), закупають бази даних та створюють власні (повнотекстові та реферативні).

Наукова бібліотека ОНУ — **перша в Україні** — перейшла на електронне замовлення та електронний формуляр. Обслуговування в електронному виді через електронний формуляр — **новий вид роботи НБ ОНУ**, який сьогодні впроваджено на 10 факультетах. Таке впровадження в роботі надає ряд переваг:

– відсутність черг;

– оперативність обслуговування;

– удосконалення роботи з боржниками;

– бібліотечна програма Libex, яка встановлена в НБ, дозволяє кожному користувачеві ознайомитися зі списком літератури, який є в його абонементі.

Найбільш перспективним напрямком у бібліотечно-інформаційній діяльності є довідково-бібліографічне обслуговування, яке більш, ніж інші напрямки діяльності бібліотеки, змінюється і удосконалюється під впливом цифрових технологій.

Сьогодні до послуг користувачів вузівських бібліотек півдня України представлена найбільш широка інформація, яку може дати комп'ютеризована бібліотека. Надаючи бібліотечні послуги користувачам, в першу чергу, необхідно звертати увагу на:

– їх інформативність і зміст;

– сучасність та оперативність виконання;

– методи, засоби виконання і надання інформації.

Так, в бібліотеках вищих навчальних закладів сервіс для користувачів продовжує розвиватися на основі комп'ютерної техніки і забезпеченні широкого доступу до різних галузей і видів інформації.

Головним напрямком в діяльності вузівських бібліотек по інформаційному забезпеченню наукового і учебного процесів є забезпечення доступу до інформації і активізація використання нових комп'ютерів та інформаційних технологій.

Наявність локальної мережі і АІБС, яка дозволяє автоматизувати всі основні бібліотечні процеси і дає можливість комунікативного обміну інформацією — невід'ємна частина сучасного обслуговування.

Такі мережі функціонують в бібліотеках Запорізького національного технічного університету, Запорізького національного університету, Кіровоградського педагогічного університету, Кримського медичного університету, Національного університету кораблебудування (м. Миколаїв), Одеського екологічного університету, Одеського національного університету, Одеської морської національної академії, Одеської юридичної академії, Таврицького національного університету (м. Сімферополь).

Отже, бібліотеки вищих навчальних закладів продовжують пошук нових форм роботи з користувачами. Вони створюють електронні каталоги, які сьогодні існують майже в усіх вузівських бібліотеках південного регіону. Загальна кількість описів на 2007 р. складає понад 3,5 млн. Спілкування з ЕК можливо через веб-інтерфейс з різних

комп'ютерів, яких підключено до Інтернету, незалежно від місця його знаходження. Крім того, пошук по ЕК можливо здійснювати в читальному і каталожному залах за допомогою бібліотечних програм.

Майже всі вузівські бібліотеки південного регіону забезпечили доступ до вітчизняних і зарубіжних ресурсів через Інтернет. В бібліотеках функціонують зали електронних документів (Запорізький національний технічний університет, Запорізький національний університет, Кримський медичний університет, Одеський національний університет, Херсонський державний аграрний університет), придбаються бази даних і утворюються власні (повнотекстові і реферативні).

Вузівські бібліотеки активно займаються пошуком повнотекстових баз даних, так як такий інформаційний ресурс користується величезним попитом серед користувачів.

Загальна кількість баз даних у вузівських бібліотеках нашого регіону складає близько 1000 назв. Серед них створено бібліотеками понад 300. Найбільш активно в цьому напрямку працюють бібліотеки:

Запорізький національний університет — 78

Одеський національний університет — 25

Запорізький державний медичний університет — 25

Придбані бази даних також активно використовуються користувачами вузівських бібліотек, серед яких гідне місце належить українським проєктам:

– **“Джерело”** — український реферативний журнал;

– **Ліга Закон** — комп'ютерно-правова програма.

Участь у міжнародних проєктах здійснюється за допомогою суспільної організації Асоціації “Інформаційно-Консорціум”. Найбільш поширеними базами даних серед користувачів вузівських бібліотек можна відмітити наступні:

– **“ІНІОН”** — полетематична база даних;

– **“ВІНІТІ”** — інформаційні ресурси з науки і техніки;

повнотекстові журнали (Одеський національний університет.);

– **EBSCO** — електронний доступ до повнотекстових журналів у сфері бізнесу, гуманітарних і суспільних наук та інших академічних дисциплін, а також до популярних періодичних видань; (Запорізький національний технічний університет, Національний університет кораблебудування, Одеський національний університет, Таврійський національний університет, Севастоп. національний технічний університет)

– **Elsevier, East View** — Програма прямого партнерства (Одеський національний університет, Севастоп. національний технічний університет)

– **Oare** — Повнотекстова БД з географічних і біологічних наук (Таврійський національний університет);

– **Мультимедійна колекція CD** — (Запорізький національний університет, Одеський національний університет).

В рамках програми “Електронна інформація для бібліотек eIFL” і міжнародного проєкту INTAS 22 вузівські бібліотеки півдня України одержали доступ до широкого спектру онлайн-інформаційних ресурсів. Сьогодні користувачі в бібліотеках півдня України мають можливість працювати з такими відомими в світовому науковому суспільстві ресурсами як бази даних:

– **INTAS** — електронна наукова інформація для бібліотек, наукових організацій. Доступ до ресурсів видавництва надають “Blackwell Publishing”, “Springer”, “Kluwer” (Запорізький національний технічний університет, Одеський національний університет, Севастопольський національний технічний університет)

– **“Hinari”** — БД пропонує більш 3,3 тис. повнотекстових електронних журналів з медичних, суспільних і технічних наук (Таврійський національний університет);

– **Agora** — повнотекстова база даних по сільському господарству і суміжним галузям: біологічним і суспільним наукам, наукам з навколишнього середовища пропонує понад 500 назв журналів (Таврійський національний університет);

– **SpringerLink** — інформаційна служба, яка надає доступ до 1200 назв журналів в електронній формі з науки, техніки і медицини (Одеський національний університет);

– **DOAJ** — директорія журналів у відкритому доступі, яка охоплює безкоштовні, повнотекстові, наукові рецензовані журнали з різних категорій, на багатьох мовах. Сьогодні директорія включає більш 1503 назв журналів, 380 з яких доступні для постатейного пошуку (Одеський національний університет).

У 2006 р. бібліотеки Одеського національного університету і Запорізького національного тех. університету придбали доступ до електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки. Дисертації з усіх галузей знань зберігаються в РДБ в одиничному екземплярі. Архів з 1944 року. Щорічно надходить близько 17000 тис. кандидатських і 8000 докторських дисертацій.

Для сучасного і удосконаленого обслуговування бібліотеки Одеського національного університету і Севастопольського національного технічного університету придбали БД “Всі енциклопедії Рубрікону”.

Узагальнюючи свою діяльність, Наукова бібліотека ОНУ, почала роботу по формуванню єдиного науково-інформаційного простору і розвитку корпоративної мережі бібліотек з каналами виходу у глобальні інформаційні мережі, що повинно сприяти поширенню у державі відкритих форматів даних і вільного програмного забезпечення.

Представлення та передача наукової інформації шляхом організації доступу користувачів до електронних інформаційних ресурсів стає одним із першочергових завдань бібліотек. Значну роль у цьому відіграють наукові фонди вузівських бібліотек.

Бібліотеки, що створюють свої електронні каталоги, з часом організують доступ до них через Інтернет, утворюють корпоративні бібліографічні інформаційно-пошукові системи, що поєднують електронні каталоги бібліотек різних рівнів чи декількох регіонів. З 2005 р. вузівські бібліотеки півдня України ведуть роботу щодо розвитку корпоративних мереж бібліотек.

Бібліотеками Запорізького регіону у 2005 році почалась робота щодо створення і функціонування корпоративної бібліотечної системи м. Запоріжжя. Проект “Створення корпоративних інформаційних ресурсів” підтримали 3 бібліотеки міста — Обласна універсальна наукова бібліотека ім. А. М. Горького, бібліотека Запорізького національного технічного університету і бібліотека Запорізького національного університету.

Бібліотека Запорізького державного медичного університету продовжує діяльність по створенню корпоративної автоматизованої бази даних статей з питань медицини, фармації. Це — ЕК “Медична література України”, у формуванні якої беруть участь 3 бібліотеки: Національна наукова медична бібліотека МОЗ України, бібліотека Запорізького медичного університету і Дніпропетровська обласна медична бібліотека.

З ціллю об’єднання у корпоративну комп’ютерну мережу з вузівськими бібліотеками м. Одеси у 2006 р. було складено угоду про сумісну діяльність Наукової бібліотеки ОНУ, як організатора, и бібліотек Медичного і Економічного університетів.

Бібліотека Одеського державного медичного університету є учасником й іншої корпоративної системи медичних бібліотек. З ціллю створення міжрегіональної корпоративної бібліотечно-інформаційної системи свої зусилля об’єднали бібліотеки Одеського медичного університету, Вінницька обласна наукова медична бібліотека, Житомирська обласна наукова медична бібліотека. Центром цієї корпоративної системи стала бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова.

З 2005 року бібліотека Кіровоградського національного технічного університету (КНТУ) приймає участь у центральному українському кооперативному каталозі (ЦУКК) з аналітичного опису періодичних видань.

Продовжується робота з корпорації вузівських бібліотек методичного об’єднання м. Миколаїв, до якого входять 5 бібліотек: Миколаївський державний аграрний університет, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили, Миколаївський державний університет ім. В. А. Сухомлинського, Миколаївський навчально-науковий інститут ОНУ ім. І. І. Мечникова, Національний університет кораблебудування ім. ад. Макарова.

Формуючи сучасний імідж бібліотек вищих навчальних закладів Миколаївщини у регіоні було прийнято рішення створити регіональний освітньо-інформаційний портал. Портал повинен служити для довідкових та комунікаційних цілей. Він орієнтований на те, щоб зробити фонди бібліотек доступними широкому колу; підвищити інформованість користувачів про роботу і послуги бібліотек вищих навчальних закладів; довести до користувачів, бібліотекарів і партнерів актуальну інформацію; надати співробітникам бібліотек можливість спілкуватися один з одним і з користувачами, тобто виражати свою думку, брати участь у дискусіях і складанні різноманітних опитувань. Важливим аспектом є співробітництво всіх бібліотек-учасниць, які працюють в єдиній автоматизованій бібліотечній системі “УФД / Бібліотека”, що спрощує організацію зведення ЕК бібліотек.

Актуальність даної проблеми безсумнівна. Інформація є активним ресурсом економічного, науково-технічного, культурного розвитку регіону, а її доступність і впорядкованість свідчать про культуру та демократичність суспільних інститутів розповсюдження інформації. Переваги такого порталу це:

- удосконалення інформаційного обслуговування читачів у контексті об’єднання розрізнених наукових електронних ресурсів;

- у всесвітній мережі з’являється інформація про бібліотеки вищих навчальних закладів нашого регіону, їх фонд та інформаційні ресурси;

- удосконалення міжбібліотечного співробітництва в контексті on-line форумів з професійних питань.

Регіональний освітньо-інформаційний портал бібліотек вищих навчальних закладів Миколаївщини створюється на базі бібліотеки Національного університету кораблебудування.

Вузівські бібліотеки м. Миколаїв також продовжують співпрацю з корпоративними об’єднаннями бібліотек вузів технічного профілю (НТУУ “Київський політехнічний інститут”).

Здійснюється робота з корпорації і обміну інформаційними ресурсами між сільськогосподарськими бібліотеками територіального об’єднання Херсонської області, в якій бере участь бібліотека Херсонського державного аграрного університету.

Сьогодні провідні бібліотеки південного регіону України намагаються зробити наступний крок щодо засвоєння інформаційних технологій у навчальному процесі — кооперація бібліотек в інших галузях. Це, перш за все, комплектування фондів (організація корпоративних підписок) і надання доступу до документних ресурсів.

В останній час новою формою обслуговування в бібліотеках вищих навчальних закладів південного регіону стає віртуальна довідкова служба (Запорізький державний медичний університет, Одеський національний університет, Севастопольський національний технічний університет, Тавричеський національний університет). Цей напрямок довідково-інформаційної діяльності в Україні знаходиться в стадії становлення, але постійно розвивається.

Важливим аспектом у розвитку бібліотечно-інформаційних технологій є застосування їх в усіх бібліотечних підрозділах. Так, в НБ Одеського національного університету в автоматизованій бібліотечній системі Liber Media створена ретроспективна база даних “Стародруки”. Робота почалась у 2002 р. і в наступний час база даних містить понад 2200 описів. Ретроспективна база даних рідкісних видань створюється у версії CODEX. Для вводу інформації про індивідуальні особливості кожного екземпляру в цій системі призначені додаткові поля: фізичний стан (дефекти і пошкодження), палітурка, відомості про власника (ex-libris, печатки, штампи, автографи, записи і позначки на сторінках). Маємо надію здійснити віртуальну реконструкцію приватних дореволюційних бібліотек Одеси з перспективою видання друкованого каталогу книжкових знаків.

Реальний рівень використання сучасних технологій в достатній мірі відображають Web-сайти вузівських бібліотек. Із 39 бібліотек південного регіону України власний сайт мають 11 бібліотек: Запорізька державна інженерна академія, Запорізький національний технічний університет, Запорізький національний університет, Кіровоградський технічний університет, Миколаївський національний університет кораблебудування, Одеський державний економічний університет, Одеський національний університет, Одеська національна юридична академія, Севастопольський національний ін-т ядерної енергетики і промисловості, Херсонський державний аграрний університет).

Для забезпечення якісних освітніх послуг вузівські бібліотеки півдня України утворюють сьогодні сховища інформаційних ресурсів. Такий підхід називають створенням електронної бібліотеки. Важливим аспектам у створенні такого фонду є його організація, засоби доступу до нього користувачів. На зміну інформаційному обслуговуванню на друкованих носіях приходить забезпечення користувачів, яке засновано на електронному представленні самої різноманітної інформації. Це — можливість надання інформації на 2-3 місяці раніше, ніж у друкованому виді, можливість обслуговувати найбільшу кількість користувачів, більш зручний пошук інформації, а також економія коштів.

Створення електронних бібліотек і відповідних інформаційних інфраструктур активно проходить у бібліотеках Запорізького національного технічного університету — 1059 тис. електронних видань, Одеського національного університету — 16500 тис., Одеського національного медичного університету — 1015, Севастопольського національного технічного університету — 1129.

В умовах дефіциту навчальної і наукової літератури, її високої ціни, недоступності для студентів електронна бібліотека є засобом розповсюдження інформаційних ресурсів, умовою організації самостійної роботи студентів. В першу чергу це стосується наукових журналів за попередні роки. Так як ця робота почалась декілька років тому, електронні колекції в основному мають ретроспективу в 5-7 років. Як правило, при покупці ліцензії на доступ до видань поточного року бібліотека одержує електронний журнал за всі роки. Для вченого або фахівця, який вивчає сучасний стан науки, такий обсяг цілком достатній.

З утворенням електронних бібліотек вирішуються головні бібліотечні проблеми: відсутність площі для зберігання фонду, підвищується оперативність надання користувачам необхідних документів, формується новий імідж бібліотеки, який надає інформацію на нетрадиційних носіях, підвищується значення бібліотечної справи.

Для адаптації читачів у новій системі обслуговування вузівські бібліотеки відіграють важливу роль у формуванні інформаційної культури користувачів. Це пов'язано з об'ємом бібліотечно-бібліографічних знань для студентів, які з кожним роком більш поширюються.

В результаті, такі позитивні зміни в бібліотеках вищих навчальних закладів півдня України підвищують якість інформаційно-бібліотечних послуг і вносять вагомий внесок в ефективність образовничого процесу.

М. А. Подрезова,

директор Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова

Е. В. Суровцева, зав. отделом

ул. Преображенская, 24, тел. 34-80-11, тел. /факс 726-04-01

e-mail: libonu@ukr.net

Статья посвящается анализу информационного обслуживания пользователей в библиотеках высших учебных заведений юга Украины. В статье изложены основные направления развития вузовских библиотек, которые рассматриваются как информационная поддержка учебному и научному процессам. Также представлена точка зрения авторов на современные формы работы с пользователями.

Ключевые слова: электронные ресурсы, книгообеспеченность, информационные технологии, справочно-библиографическое обслуживание, корпоративные системы.

M. A. Podrezova, Director

Scientific library of the Odessa Mechnikov National University

E. V. Surovtseva,

Scientific library of the Odessa Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

Tel. 34 80 11; tel/fax 726 04 01;

e-mail: libonu@ukr.net

THE ROLE OF THE LIBRARIES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE INFORMATION MAINTENANCE OF THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PROCESS

Summary

The article is devoted to the analysis of the information service of the users in the libraries of higher educational institutions in the south of Ukraine. The main directions of the development of University libraries considered as information maintenance of the educational and scientific process are exposed. The authors' point of view on modern forms of serving the users is represented.

Keywords: electronic resources, provision of books, information technologies, reference and bibliographical service, corporative systems.